

MICHEL FOUCAULT

Az utópikus test*

A hely, amelyet Proust minden egyes ébredése után óvatos aggodalommal újra és újra elfoglal, erről a helyről, miután kinyíltak a szemeim, nem tudok többé menekülni. Nem azért, mert a helyemre szögez, hiszen tudok mozdulni és mozogni, sőt ki tudom mozdítani, el tudom mozdítani és meg tudom változtatni a helyét. Azonban nem tudok nélküle mozogni, nem hagyhatom ott, ahol van, hogy máshová mehessek. Elmehetek akár a világ végére, összehúzhatom magam reggel a takaró alatt olyan kicsinyre, amilyenre csak tudom, kitehetem magam a strandon a nap olvasztó melegének, mindig ott lesz, ahol én vagyok. Kiküszöbölhetetlenül mindig ott van, ahol én vagyok, soha máshol. Testem az utópia ellentéte, sosincs máshol; testem az abszolút hely, a térnek az az apró darabja, amelyben szigorú értelemben megtestesülök.

Testem könyörtelen hely. Mi lenne, ha esetleg olyan meghitt és bizalmas viszonyban lennék vele, mint egy árnyékkal, vagy mint azokkal a megszokott, mindennapos dolgokkal, amelyek végül nem látok többet, mert belevesznek az élet szűrkeségébe, akár csak esténként az ablakomban hömpölygő kémények és háztetők? De testem minden reggel ugyanúgy ott van, mindig ugyanaz a seb. Szemeim előtt kirajzolódik a tükörben az elkerülhetetlen kép: a sovány arc, a görnyedt vállak, a rövidlátóan hunyorgó tekintet, a kopasz fej; egyáltalán nem szép. És a fejemnek ebben az otromba üregében, ebben az utált ketrecben kell majd megmutatnom magam és járkálnom körbe-körbe, ezeken a rácsokon keresztül kell beszéljek és nézzek, ezeken a rácsokon keresztül néznek majd engem és ez alatt a bőr alatt rohadok meg. Testem az a menedék nélküli hely, amelyre ítéltettem. És úgy gondolom, hogy mindenekelőtt a test ellenében, a test eltörlésére születtek meg az utópiák. Minek köszönheti az utópia bámulatos varázserejét és szépségét? Az utópia egy minden helyen kívüli hely, de egy olyan hely, ahol testem test nélkülivé válik, testem szép lesz, tiszta, átlátszó, fénylő, fűrge, mérhetetlen hatalmú, végtelen kiterjedésű, megszabadított, láthatatlan, védett és örökké változó. Valószínű, hogy az ember szívében legmélyebben gyökerező, első utópia éppen a test nélküli test utópiája. A tündérek, a manók, a szellemek, és a varázslók országa, az ország, melyben a

* *Az utópikus test* szövegét Foucault 1966-ban olvasta fel egy rádióadásban. A kifejezetten poétikus hangvételű felolvasás, az ugyanabban az évben szintén rádiókonferenciaként elhangzott *Heterotópiák* (*Les hétérotopies*) című esszével egyetemben először 2004-ben látott napvilágot, audio CD formájában a párizsi Institut National d’Audiovisuelnek köszönhetően. A heterotópia-előadás kibővített változata egy tunéziai konferencián hangzott el 1967-ben, publikálása azonban jelentős késéssel, 1984-ben történt meg *Eltérő terek* (*Des espaces autres*) címmel. *Az utópikus test* szövege csak jóval később, a CD formában kiadott rádióadások után jelent meg először angolul a 2006-os *Sensorium: Embodied Experience, Technology and Contemporary Art* sorozatban, Lucia Allais, Caroline A. Jones és Arnold Davidson fordításában. Az eredeti francia szöveget, melynek alapján ez a fordítás készült, a heterotópia-tanulmány első verziójával együtt, Daniel Defert utószavával ellátva 2009-ben adta ki az Éditions Lignes. Michel Foucault: *Le corps utopique suivi de Les hétérotopies* (Présentation de Daniel Defert). Éditions Lignes, Paris, 2009.

testek fénysebességgel közlekednek és a sebeket egy szempillantás alatt begyógyítja egy varázslatos szérum, az ország, melyben a zuhanás után sértetlenül állunk fel, az ország, melyben akkor vagyunk láthatók, ha úgy akarjuk, és láthatatlanok, ha úgy kívánjuk. Ha van tündérország, az azért van, mert én vagyok a gyönyörű, szőke hercege és minden szépfiú szőrös, gonosz medvévé válik. De van egy másik utópia a test eltörlésére is. A holtak országának utópiája, a nagy utópikus városok, amelyeket az egyiptomi civilizáció hagyott ránk. Tulajdonképpen mi is a múmia? A megtagadott és az átalakított test utópiája. A múmia az idő hatalmának ellenálló, nagy utópikus test. A mükénéi civilizációban aranyasmakkokkal fedték le a halott királyok arcát: dicsőséges, hatalmas, fényesen ragyogó testük és rettegett seregük utópiája. A sírfestmények, sírszobrok, szarkofágok és síremlékek a középkor óta mozdulatlanságba merevítik a múlhatatlan ifjúságot. Most meg itt vannak ezek az egyszerű márványtömbök, kőbe merevedett, geometrikus testek, szabályos, fehér figurák a temetők sötétjében. A halottaknak ebben az utópikus városában szilárdul dologgá testem, és válik örökkévalóvá, mint az istenek.

De lehet, hogy a legmakacsabb és legnagyobb erejű utópia, amellyel eltörljük a test szomorú topológiáját, a nyugati történelem kezdete óta a lélek nagy mítosza. A lélek csodálatos módon működik testemben. Természetesen belakja, de meg is tud szökni belőle, amikor a szemem ablakán keresztül látja a világot; átszökik az álmaimba, amikor alszom; túléli a testemet, ha meghalok. Lelkem szép, tiszta és fehér; és ha a sáros – vagy legalábbis nem túl tiszta – testemmel bemocskolom, még akkor is megmarad szűzies erénye, megmarad a hatalma és lesz még több ezer szent mozzanat, amely vissza fogja állítani alapvető tisztaságát. Tovább fog tartani a lelkem, jóval tovább, miután öreg testem már elrohadt. Éljen soká a lelkem! Az én fénylő, megtisztított, erélyes, fürge, mozgékony, langyos és friss testem; az én sima, steril testem, amely kerek, mint egy szappanbuborék.

És íme! Testem mindezen utópiák folytán eltűnt. Eltűnt, mint az elfújt gyertyaláng. A lélek, a sírok, a szellemek és a tündérek eltörlték, eltüntették egy bűvészmutatvánnyal, megszüntették súlyát és csúnyságát, kápráztatóan és halhatatlanul adták vissza nekem.

De valójában nem lehet ilyen könnyen leredukálni a testemet. Hiszen megvannak a saját csodálatos képességei: ő maga is rendelkezik a lélek, a sír és a varázslók bűvöleténél mélyebb és makacsabb, helyek nélküli helyekkel. Vannak pincéi és padlásai, titkos rejtekei, fényes tengerpartjai. Itt van például a fejem: milyen érdekes üreg ezzel a két ablakkal a külvilágra. Két nyílás, ebben biztos vagyok, mert látom a tükörben, és mert be tudom csukni hol az egyiket hol a másikat, külön-külön. És mégis csak egy nyílás van, mivel csak egy összefüggő tájat látok magam előtt, válaszfalak és szakadások nélkül. És mégis mi történik ebben a fejben? A dolgok beleköltöznek, belakják. Beléhatolnak – biztos vagyok abban, hogy a dolgok beléhatolnak, amikor rájuk nézek, mert amikor a nap vakító erővel süt, egészen az agyam mélyére fúrja magát. De a dolgok közben mégis kívül maradnak, hiszen magam előtt látom őket, és ahhoz, hogy elérjem őket, nekem kell közeledni hozzájuk.

Felfoghatatlan test, átjárható és homályos test, nyílt és zárt test: utópikus test. Abszolút módon látható test, egy értelemben: tudom, milyen az, ha valaki tetőtől-talpig végigmér, tudom, milyen az, ha hátulról lesnek rám, ha a hátam mögött figyelnek, ha váratlanul meglepnek, tudom, milyen meztelennek lenni; azonban ugyanezt az ennyire látható testet visszavonja, foglyul ejti egyfajta láthatatlanság, amelytől nem tudom elválasztani. A koponyámat, a koponyám hátsó részét a tarkómnál, érzem, hogy ott van, ha megérintem az ujjaimmal, de

látni sosem fogom. A hátamban érzem a matrac nyomását, amikor elnyúlok a díványon, de csak a tükör praktikai által érhetem tetten látványát. És mi ez a váll, amelynek jól ismerem minden mozdulatát és helyzetét, mégis csak akkor láthatom, ha szörnyűségeken kitekeredek? A test csak szellemszerűen és fragmentált formában jelenik meg a tükör káprázatában. Tényleg tündérekre, szellemekre és a lélek halálára van szükségem ahhoz, hogy egyszerre legyen elválaszthatatlanul látható és láthatatlan? Hiszen ez a test könnyű, átlátszó, súlytalan; semmi sem kevésbé dologszerűbb, mint a test: fut, cselekszik, kíván, ellenállás nélkül engedi át magát az akaratomnak. Na, igen. Egészen addig, amíg belém nem hasít a fájdalom és üreget váj gyomromba, vagy a köhögés átjárja, kitölti és elszorítja a mellkasomat és a torkomat. Egészen addig, amíg a fogfájás csillagként nem sugárik szét a számban. Ilyenkor már nem vagyok könnyű, súlytalan, stb., dologgá válok, csodálatos és romokban heverő építménnyé.

Igazából nincs szükség se varázslatra se mágiára, nincs szükség se lélekre, se halálra ahhoz, hogy egyszerre legyenek homályos és átlátszó, látható és láthatatlan, élet és dolog: hogy utópia legyenek: elég az, hogy *test* legyenek. Az utópiák, amelyekkel kiküszöböltem a testem, modelljüket és első megvalósulásukat egész egyszerűen a testből merítették, eredetük maga a testem volt. Nem volt igazam korábban, amikor azt mondtam, hogy az utópiák a test ellen fordultak és azért jöttek létre, hogy eltöröljék: az utópiák magából a testből születtek meg és valószínűleg csak később fordultak ellene.

Egy dolog mindenesetre biztos: az emberi test minden utópia főszereplője. Az egyik legősibb utópia az emberiség meséiből, tulajdonképpen nem a teret felfaló és a világot uraló, hatalmas és aránytalan testek álomképe? Az óriások ősi utópiája, mely annyi legenda magját képezi Európában, Afrikában, Óceániában és Ázsiában; ez az ősi legenda, amely Prométheuszról Gulliverig, ilyen sokáig táplálta a nyugati képzeletvilágot.

A test továbbá egy nagy utópikus szereplő, ha maszkokról, sminkekről és tetoválásokról van szó. A maszk, a smink és a tetoválás nem egészen arra való, mint gondoljuk, hogy elérjünk egy másik testet, egy szebb, jobban díszített, könnyebben felismerhető testet. A tetoválás, a smink és a maszk kétségkívül egy egészen más dolog, hiszen arra valóak, hogy általuk kapcsolatba kerüljön a test titkos hatalmakkal és láthatatlan erővel. A maszk, a tetovált jel és az arc kifestése egy nyelv: egy enigmatikus, kódolt és titkos nyelv; rásimul a testre és ráhívja az isteni erőt, a szent csendes hatalmát, vagy a lüktetően élő vágyat. A maszk, a tetoválás, a kifestett arc egy másik térbe helyezik a testet, egy olyan helyre juttatják, melynek nincs közvetlen helye a világban; a testet egy képzeletbeli tér egy darabjává teszik, amely az istenek birodalmával vagy a másvilággal fog kommunikálni. El fogják ragadni az istenek vagy valaki más, akit nemrég épp ő maga csábított el. Valójában a maszk, a tetoválás és az arcfestés olyan műveletek, melyekkel a test kiszakad saját teréből és egy másik térbe kerül. Hallgassuk meg például ezt a japán mesét, hogyan lépteti át egy tetováló a megkívánt, fiatal lány testét egy univerzumba, amely nem a miénk: *„A nap a folyóba fúrta sugarait és bevilágította a gyékényfalakkal teli szobát. A víz felszínén visszaverődő fény arany színű hullámokat vetett a paravánokra és a mélyen alvó lány arcára. Seikichi, miután elhajtotta a válaszfalakat, kezébe vette tetoválókészletét. Pár pillanatra egyfajta extázisba merült. A fiatal lány idegen szépségét ízlelgette. Úgy érezte, hogy akár több tíz, vagy több száz éven keresztül is itt ülhetne ez előtt a mozdulatlan arc előtt, anélkül, hogy bármilyen fáradtságot, vagy unalmat érezne. Seikichi a legnagyobb szerelemmel akarta rajzaival szebbé tenni a fiatal lány friss bőrét, ahogy hajdanán a memphisiek szebbé tették Egyiptom csodálatos tájait a piramisokkal és a szfinxszel. Rányomta*

az ecsetet, amelyet balkezének hüvelyk, gyűrűs és kisujja között tartott, és ahogy kirajzolódta a vonalak, jobb kezével belenyomta a bőrbe a tűt.”

És ha feltesszük azt, hogy a szent, a profán, a vallásos vagy a civil öltözködés által az individuuum belép az egyház zárt terébe, vagy a társadalom láthatatlan hálójába kerül, akkor láthatjuk, hogy minden, ami a testtel kapcsolatos – rajzok, színek, fejékek, tiarák, ruhák, uniformisok – érzékeny és változatos módon bontakoztatja ki azon utópiákat, amelyek le vannak pecsételve a testben.

De lehet, hogy a ruha alá kell menni, lehet, hogy el kell érni magához a húshoz, hogy meg-lássuk: bizonyos határesetekben maga a test fordul saját utópikus hatalma ellen, elősegítve a vallásos és a szent tér, a másvilág és az ellenvilág egész terének belépését, saját legbelsőbb terébe. Ilyenkor a test, materialitásában, hús-mivoltában, saját szellemeinek produktumává válik. Végtére is a táncos teste nem egy számára külső és belső térben egyszerre kiterjedő test? És a drogosok és a megszállottak; a megszállottak, akiknek a teste pokollá válik, a stigmáktól szenvedők, akiknek a teste csak kín, megváltás és üdvözülés, vérző Paradicsom.

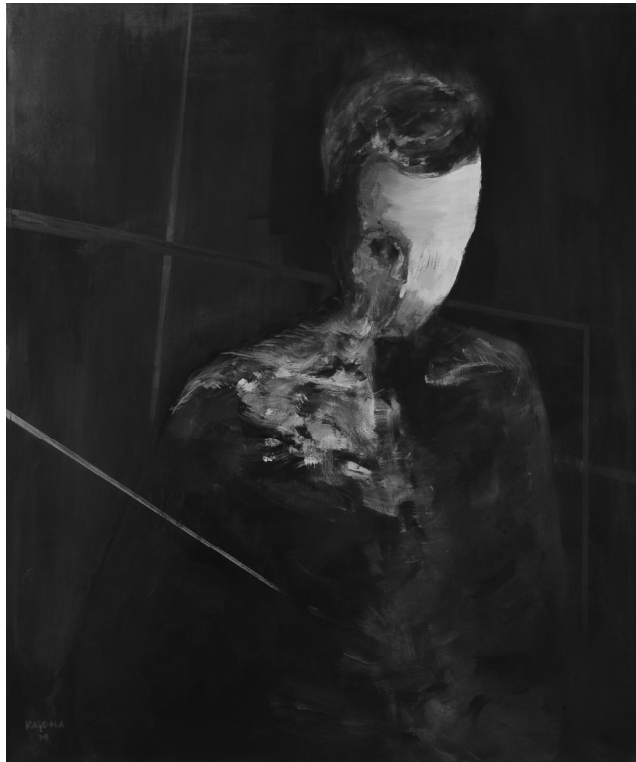
Egészen ostoba voltam korábban, amikor azt hittem, hogy a test sosincs máshol; hogy egy minden utópiával szemben álló, kiküszöbölhetetlen jelenlét.

Testem valójában *mindig* máshol van, elválaszthatatlan a világ összes másholjától és az igazat megvallva, mindig máshol van, mint a világ. Mivel körülötte rendeződnek el a dolgok, általa van – mint egy uralkodó által – felette, alatta, jobbra, balra, előtte, mögötte, közel és távol. A test a világ nulla pontja, ahol az utak és a terek összefonódnak, a test nincs sehol: a test az az apró, utópikus mag a világ szívében, amelyen keresztül álmodok, beszélek, mozgok, gondolkozom, érzékelem a dolgokat a helyükön, de egyúttal meg is tagadom őket a képzeletemben létrejövő utópiák meghatározatlan hatalmával. Testem olyan, mint a Nap Városa, nincs helye, de belőle ered, belőle sugárzik ki a világ összes lehetséges, valós vagy utópikus helye.

A gyerekeknek sok időbe telik, míg rájönnek, hogy van testük. Hosszú hónapokon, majd-nem több mint egy éven keresztül, testük fragmentált, nem több mint különböző részek, vég-tagok, üregek és nyílások összefüggéstelen hálózata, amely nem szerveződik meg, nem áll össze tulajdonképpen testté, csak majd a tükör képében. Még ennél is érdekesebb az, hogy a homéroszi görögségnek nem volt szava a test egységének kifejezésére. Ugyanolyan ellentmondásos az is, hogy Trójánál, a Hektór és társai által védett falaknál nincs test, csak felemelt karok, bátor mellkasok, fürgé lábak, csillogó sisakok a fejeken: nincs test. A görög szó a testre csak a holttest jelölésére jelenik meg Homérosznál. Ez a holttest, pontosabban a holttest maga és a tükör tanítják meg nekünk (ahogy megtanították a görögöknek és, ahogy megtanítják még ma is a gyerekeknek), hogy van testünk, hogy ennek a testnek van formája, hogy ennek a formának vannak körvonalai, hogy ezeknek a körvonalaknak van vastagsága, van súlya: rö-viden azt, hogy a test elfoglalja a helyét. A tükör és a holttest jelöl ki egy teret a test mélyen ősi, utópikus tapasztalatának; a tükör és a holttest csendesíti el, némítja meg és zárja el (álta-lunk lepecsételve) ezt a nagy utópikus dühöt, amely kikezdi és elpárologtatja testünket minden egyes pillanatban. A tükörnek és a holttestnek köszönhetően testünk nem csak egy tiszta és egyszerű utópia. Vagy ha feltesszük, hogy a tükörkép egy elérhetetlen térben adott a szá-munkra, és, hogy sosem lehetünk ott, ahol a holttestünk van; ha feltesszük, hogy a tükör és a holttest egy legyűrhetetlen másholban léteznek, akkor rádöbbenünk, hogy csak az utópiák zárulhatnak rájuk és rejthetik el egy pillanatra testünk mélységes és szuverén utópiáját.

Lehet, hogy azt is ki kellene mondani, hogy a szeretkezés, a test önmagába záródása, végül is minden utópián kívüli létezés, minden sűrűségével, a másik kezeiben. A másik ujjai alatt, amelyek bejárják a testedet, annak minden eddig láthatatlan része életre kel. A másik ajkaival találkozáva válnak érzékelhetővé ajkaid, a másik lecsukódó szemei előtt nyeri el arcod formáját, egy tekintet nézi lezárt szemhéjadat. A szerelem, hasonlóképpen, mint a tükör és a holttest, elcsendesíti, elnémítja, megnyugtatja tested utópiáját, bezárja, mint egy dobozba, becsukja és lepecsételi. Ezért van ilyen közeli rokonságban a szerelem a tükör és a halálos veszély illúziójával; és ha ennek a két veszélyes alakzatnak ellenére, amely körbeveszi, mégis annyira szeretünk szeretkezni, az azért van, mert a szerelemben a test *itt* van.

URBÁN BÁLINT fordítása

KATONA MÁRK